

VALORIFICAREA FOLCLORULUI CĂRĂȘAN PRIN CARTEA TIPĂRITĂ, 1850–1948. PREOCUPĂRI PENTRU FOLCLORUL BANATULUI MONTAN

Cristina Anișoara ZAINEA

Abstract: The aim of this paper is to accomplish a synthesis of the historiography from Mountainous Banat in the topic of folk tradition are very numerous in the 19 and 20th century. Many of the authors were either the priest or the teacher of the locality, but there was an important category called the *peasant authors*. In their writings there are elements of folk culture and traditions, very useful now for the recreating the reality of the 19 and 20th century for the villages in Banat.

Keywords: folk, historiography, Mountainous Banat, Oravița

Bogăția folclorului bănățean reprezintă cu generozitate, în mod continuu, de secole, un izvor nesecat al dovezilor lipsite de tăgadă ale existenței noastre pe aceste meleaguri, dovezi, după cum foarte bine știm, materializate prin tradiții, obiceiuri, mentalități. Încercăm acum o sinteză-bilanț ilustrând preocupările intelectuale din epocă, mai ales cu privire specială asupra unor autori importanți și operele lor în relație directă cu tema propusă pentru cercetarea noastră.

Tradițiile locale sunt prezente în cărțile lui *Petre Ugliș, Din literatura poporană. I. Poezii populare II* (Lugoj, 1900) și *Povești din popor* (1910) ori în manuscrisul lui *Vasile Loichiță, Poesii populare bănățene*, alcătuit la Jebel. În epocă, Ioan Roșiu cere o „literatură poporală”, socotind-o indispensabilă.

Damaschin Toma Bojincă, a descris în *Anticile romanilor acum întâia oară scrise* (Buda, În crăiasca tipografie a Universității ungurești, Pesta, 1832), datini și obiceiuri romane „care și până astăzi se țin în sânul românilor de acum, sau întregi sau cu oareșcare strămutare, bradul de nuntă, călușeii”.¹

Vasile Alecsandri, e prezent în zonă în 1847, la Mehadia-băi. Un manuscris orăvițean, încă nepublicat, semnat de Mihai Fometescu (Fometescu) amintește acest eveniment. Poetul a mai făcut un popas bănățean și în 1884, când directorul stațiunii Băile Herculane era orăvițeanul Alexandru Popovici.²

Lui *Athanasie Marian Marienescu* i se datorează prima culegere de colinde din Transilvania. Folclorul satelor cărășene din preajma Oraviței este, de asemenea, des întâlnit în cărțile și culegerile sale: *Poesia popurala, balade culese și corese de...*, (Pesta, cu tiparul lui J. Herz, 1859), *Poesia popurala, brosiura II* (Viena, Editura autorului, 1867), *Novăcescii, cinci ani înaintea Academiei Romane* (Timisiora, 1886), *Steaua magilor sau cântece la nașterea Domnului Isus Christos* (Biserica Albă, Tipografia J. Wunder, 1875). Secvența *Argiru si Elena* e prezentă în I. U. Jarnik, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen* (Wien, 1877). Marienescu e colaborator la *Chantes populaires des Roumains de Serbie publiés par Emile Picot, extrait du Recueil de textes et de traductions publié par les professeurs de „l'Ecole des Langues Orientales Vivants”* (Paris, Editions Ernest Leroux, 1889).³

Nicolae Tincu-Velia îi dă spre tipărire, lui Marienescu, *Iovan Iorgovan și șarpele, Corbul și Mihai Vodă, Mihai Viteazul și Boierul Dobricean, Ștefan Vodă și Gegiu, Ștefan Vodă și Vlădica Ion, Coconul Răducanu și Iancu Salabeg împăratul. Sibineanu*, culese în Oravița Română, Răchitova, Broșteni, Ciclova Montană, Comorâște, Marcovăț, Lățunaș, Forotic.

Simeon Mangiuca e cunoscut pentru astfel de preocupări. O scrisoare către Hasdeu arată că a lucrat, după 1874, la „colecțiunea botanică”.⁴ În „Columna lui Traian” din 1876 (p. 355–361), Hasdeu scrie *Botanica populară română. Recenziune: Simeon Mangiucă, De însemnătatea Botaniceii românești*.⁵ În colaborare e de semnalat *Kulturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bucovina, von Constantin Morariu, Hilfsseelsorgen bei der St. Paraskeva-Kirche in Cernaut. 1 Theil. Aus der „Romanischen Revue.” Mit vier Portraits und einem Auhange enthaltend: Die Colinda, ihr Ursprung, ihre astronomische und auf den kalender bezughabende Bedeutung – übersetzt nach Simeon Mangiuca* (Resicza-Wien, Selbstverlag des Herausgebers, 1888–1891).⁶

Cărturarii satului (primii dintre ei fiind învățătorul și preotul, dar foarte importanți vor fi și scriitorii țărani) folosesc în mod iscusit condeiul aducând un prețios aport în conservarea elementelor naționale românești pe care le-au întâlnit, îndrăgit și studiat in situu.

Emilian Novacovicu pare cel mai reprezentativ pentru un capitol dedicat bilanțului cultural-axiologic cărașan. El a realizat și tipărit *Colecțiune folcloristică română din Răcășdia și jur, întocmită și edată de...*, (Oravița, Tipografia Carol Wunder, 1902), *Din comoara Banatului: Folclor. Partea a II-a, maiche sfinte, halele nopții...*, de E. N. și Ecaterina Cărălina Novacovicu (Oravița, Tipografia E. Desits-Progresul, 1926, cu reeditare la 1933), *Jocuri copilărești bănățene adunate de E. N.* (Oravița, Tipografia I. Kaden, 1928), *Folclor pornografic bănățean, partea hazlie, adunate din popor de...*, (Tipografia Iosif Kaden, 1930), *Sărbători băbești* (1932), *Folclor bănățean, partea a III-a, adunat de...*, (Oravița, Tipografia Iosif Kaden, 1933).⁷ Din banii pe cărți înființează prima bibliotecă publică în Răcășdia. O culegere depusă în manuscris la Academia Română este apreciată de Ion Bianu.

Culegerea *Sofiei Vlad-Rădulescu* (1851–1944) aborda și creații populare de pe valea Cărașului. La fel în cazul poeziilor și baladelor publicate de *Livia Pascu-Becineagă* („Familia”, nr. 42, 19/31 octombrie 1875, p. 489–492). antologiilor, studiilor, comentariilor lui A. Esca, I. Șchiopu, Serafim Goleți, Nicolae Velcu, I. Pela, E. Petrovici. Sau *G. Alexici* (14 septembrie 1864, Arad – 7 februarie 1936 Oravița), prieten cu patronul Fekete, la hanul căruia trăgea când venea în Oravița. După ce activase la Școala de Limbi Orientale, în Budapesta (1891–1897), a fost „privat docent” (1897–1909) apoi a lucrat la catedra românească a Universității din Budapesta, din 1909. Elev al lui A. Roman, membru al Societății „Kisfaludi”, culege cu H. Antal de la Seghedin cântece populare, inclusiv din Caraș și Severin.⁸ El a descoperit manuscrisul lui Dim. Ardelean, *Pesme cu Cântări lumești și vestitoare* și a scos, în regie proprie, la Budapesta, culegerea *Texte din literatura poporană română, adunate de (...), tom I. Poezia tradițională* (1899) în grai local (balade, descântece, povești), a realizat înregistrări cu fonograful.⁹ Din 1853 colaborează la „Pallas Nagy Lexicon” (semnând „Alexi Gyorgy”) (16 + 2 volume).¹⁰

Sofronie Marcu Liuba (3 decembrie 1850–3 octombrie 1929, Măidan), fiul învățătorului Dănilă Liuba Marcu, a lăsat „*Unele proverbe sfătuitoare*”, „*Datini și credințe populare despre „frații sau fărtații de cruce*”, (în „Foaia Diecesană”, 1890–1891) „*Material folcloristic*”, „*Jocuri copilărești*”, „*Jocuri sau danțuri populare*”, „*Leacu cailor bivași ș-a oamenilor lienși*”, „*Jocuri copilărești din Banat*”, „*Medicina populară. Credințe, datini, doftorii și descântece populare*”, (în „Familia”, 1891–1892, 1901–1902), „*Balade populare, poesii și anecdote populare în dialectul bănățean*”, iar în „Familia”, „*Veselia românului*” (1893), „*Din dorul românului*” (1897). Cu Aurel Iana a editat *Poezii populare* (în „Familia”, 192 piese).¹¹

Aurelie Iana (1867–1948, Măidan), preot, colaborează cu Simeon Florea Marian, cu socrul său Sofronie Liuba la *Topografia satului și hotarului Măidan, urmată de Studiu despre celți și nume de localități*, de At. M. Marienescu (Caransebeș, Tipografia Diecezană, 1895).¹²

De la Iosif Siegescu, prieten cu Grigore Silași, afla Coșbuc varianta din Secaș (Secășeni) la „*Cântecul zorilor*”, specifică Văii Cărașului: Greoni, Cacova, Mercina, Broșteni, Comorâște, Lățunaș, „obicei parțial al românilor din Banat”, socotit rămășiță din vechiul cult al naturii, bocet mistic, cu nouă femei împărțite în două grupe corale. Tot el a scris piese de teatru inspirate (subiect și grai local) din viața satului cărășan.¹³

Orăvițeanul Alexandru Popovici, medic și director al Băilor Herculanee mai târziu, a cules și folclor: variante la *Herculean*, *Iovan Iorgovan*. Despre *Napoleon* s-au păstrat cântece în folclorul bănățean. În 1862, Niță Pop, în *Lira Națională, poezii popularizate de la mai mulți poeți români, adunate de...*, *cântăreț național*, apare *Cântarea lui Buna Parte*, creație găsită în caietul cu 33 cântece al lui Arsenie Dragomir, țăran din Sintești, care a mai fost restituită de cercetătorul IB. Mureșianu.¹⁴ El afirmă, greșind, că ar fi singura pe această tematică. Dar o variantă s-a mai publicat de către calendarul lui *Birăuțiu* iar o alta a fost găsită de orăvițeanul *Nicolae Douca*, fostul director-custode al Teatrului Vechi Mihai Eminescu, într-un caiet din Ciclova Montană aparținând familiei medicului Gheorghe Crăiniceanu de la mijlocul veacului XIX, text semnalat în „*Timpul*” și restituit cu un comentariu, într-un volum colectiv.¹⁵

Texte din *Literatura poporană română* (1897), a lui Enea Hodoș, ori din *Poezii populare din Banat*, tot de el semnată, recuperează de asemenea folclorul cărășan.

A. Corcea (14 aprilie 1868, Coștei–1951, Petroiu, în deportarea din Bărăgan), a urmat studii primare la Coștei, secundare la Liceul din Beiuș, unde a fost coleg cu Ion Popovici-Bănățeanu,¹⁶ superioare (teologie) la Sibiu, preot în Coștei, din 1891, în Moravița, s-a afirmat în mișcarea națională, suportând o detenție la Seghedin, în 1916 apoi ca internat la Sopron, tot în 1916 după care, în 1918, Cercul Electoral Moravița îi dă mandat de reprezentare la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Ulterior se stabilește la Mercina. În intervalul 1880–1890 culege 90 de variante din ciclul Novăceștilor, răspunzând lui Ath. M. Marienescu. În volumul său, *Balade populare, culese de...*, (Caransebeș, Editura și Tipăriul Tipografiei și Librăriei Diecesane, 1899), din 20 balade, anterior culese, 8 sunt din ciclul Novăceștilor și au fost culese de la lăutarul cărășan Vichentie Micu.¹⁷

Iosif Popovici (1876–1928), studentul lui Gaston Paris, J. P. Rousselot și Gustav Weigand, tipărea la „*Progresul*”, în Oravița, *Poezia populară română. I. Bocetele românești*, în 1908 și *Poezii populare române, culese și publicate de...*, *I. Balade populare din Bănat*, în 1909.¹⁸

Damian Izverniceanu publică și el o *Colecțiune de cântece de stea la nașterea Domnului*, Oravița (1912), valorificând tradiții locale,¹⁹ alăturându-se preocupărilor dinainte de 1900 ale lui Dimitrie Cioloca sau I. Neda, după 1900.

Lucian Costin trebuie amintit la acest capitol cu *Balade, istorioare, legende și anecdote* (Timișoara, 1926), *Doine și romanțe* (Timișoara, Editura Cartea Românească, 1927), *Balade*, București, Editura Cartea Românească, 1927), *Basme și istorioare, legende și anecdote* (Timișoara, Cartea Românească, 1926), *Legende* (București, Editura Cartea Românească, 1927), *Basme și istorioare* (Timișoara, Editura Cartea Românească, 1927), *Strigături la joc* (București, Editura Cartea Românească, 1927), *Snoave* (București, Editura Cartea Românească, 1928), *Anecdote* (București, Editura Cartea Românească, 1928), *Anecdote, snoave, legende* (Craiova, Tipografia „Unirea”, s. a.), *Balade bănățene* (Craiova, Tipografia „Unirea”, 1938), apoi alte 15 culegeri în colecția „*Biblioteca Folcloristică a Banatului*”, *Mărgăritarele Banatului, din popor adunate și poporului redade* (Timișoara, Editura Cartea Românească, 1925), *Studii asupra folclorului bănățean, I* (Timișoara, Editura Cartea Românească, 1930), *Balada bănățeană, studii asupra*

folclorului bănățean, II (Craiova, Tipografia „Unirea”, 1941), *Ghicatori bănățene, studii asupra folclorului bănățean, III* (Craiova, Tipografia „Unirea”, 1942), *Graiul bănățean, I* (Timișoara, Editura Cartea Românească, 1926), *Graiul bănățean, II* (Turnu Severin, 1934).²⁰

Menționăm și cartea din 1924, semnată de I. Olariu, *Povestiri din Banat*, versurile din *Darul inimii mele* (1936) ale învățătorului din Rusova, Iosif Rachiciu dar și culegerea din 1939 (imprimată în Sibiu) semnată de R. Mărghiticeanu și R. Cristea, *Poezii populare din Banatul jugoslav*.

Ioan Țeicu este prezent în volumul *Poezii populare române, culese și publicate de Iosif Popovici, I, Balade populare din Banat* (Oravița, 1909), multe culese de „studentul Ion Țeicu în 1907.” O culegere *Poezii populare din Ilidia. Balade populare din Ilidia*, dintr-un manuscris al anului 1906, e restituită de el în volumul coordonat de Ion Stoia-Udrea, *Studii și documente bănățene, I* (1943), fiind vorba de 19 balade.

Constantin Miu-Lerca a lăsat interesante *Considerații asupra artei țărănești din Banat: cusături și țesături* (Timișoara, 1936), *Colinde, cu muzica lui Filaret Barbu* (Timișoara, Tipografia Românească, 1940), *Omul, oratoriu, muzica de Filaret Barbu* (1942).

Petru Rezuș, dascăl la Academia de Teologie a Caransebeșului, a stat mult timp în Oravița, la prietenii săi de credință ortodoxă, Neda și Popovici, culegând folclor din satele imediat apropiate orașului, precum Răchitova, Maidan, Agadici, Broșteni, redactând apoi „*Dacă poți râde, râzi*”, „*Proverbe și zicători din Banat*” și „*Făt-Frumos cel Luminos*.”²¹

Gh. Ciurcea (născut la 24 august 1916, la Greoni), publica în 1943, în Editura „Voința Banatului”, volumul *Obiceiurile noastre de nuntă de pe Valea Cărașului*.

Sabin Belu, istoricul deja amintit mai sus scria, colaborând la volumul *Arta populară în Valea Jiului* (București, 1963).

Oravița a fost și este și azi centrul unui ținut, al Văii Cărașului care, alături de zona dominată în ținutul timișan de Lugoj, contribuie la expansiunea unui curent cultural unicat în spațiul românesc, având două coordonate: *literatura condeierilor (scriitorilor) țărani și literatura dialectală*.

Scriitorii țărani, acești mirabili creatori și artiști ai scrisului, „vin să dea girul tradiției și, totodată, să ceară plusul de împlinire, necesar și firesc.”²² Camil Petrescu era și el impresionat, în 1921, de „marele număr de scriitori țărani pe care-l dau satele bănățene.” Definiți a fi „cărturari țărani” (Petru Oallde), „oameni cu puțină învățătură dar cu enorme încărcături afective” (Gh. Tomozei) ei există doar dacă sunt autori în condiția lor social-economică. Mai ales deceniile interbelice obligă la semnalarea unei continuități de tradiție, într-o provincie în care țaranul scriitor, țaranul dirijor și țaranul compozitor sunt prototipurile unei emulații fără precedent în istoria noastră culturală.²³

Nicolae Vucu Secășanu (1888, Secășeni–29 ianuarie 1953, Oravița), a urmat studii primare în sat, mare român a înființat Garda Națională la 1918, după ce a fost arestat șase luni de autoritățile vremii. Cu Ilie Crăciunel editează „Țăranul”, primul ziar din Banat după 1918, a fost fondator al „Cuvântului Satelor”, la 21 mai 1932 vrea un Sindicat Agricol, proiect rostit și demonstrat la Bocșa Română, este senator de Caraș (1931–1932), fiind membru al Ligii Agrare. Piese de teatru *Pomana* din 1927, *Nuntă fără voie*, 1928,²⁴ care i-a premiul de 1000 de lei oferit de revista „Thalia” din Lugoj, arată un suflet viforos dar vibrând pentru cultura autentică, populară.

Paul Târbățiu, (1902–24 mai 1965), absolvă studii primare în sat. El a debutat în „Poporul românesc” din Șoșdea, în 1922, reprezentând încă un valoros fondator al publicației țărănești „Cuvântul satelor” și scoate în sat „Zorile Banatului” (1 noiembrie 1928–iunie 1929, 18 septembrie 1938–1940, prima revistă literară țărănească din Banat, editând în 1931, la Oravița, „Calendarul Țăranilor”. Scriitorul țaran, condeier cum i-a consacrat comentariul specialistului pe acești temerari ai poeziei și prozei originale din mediul rural, a tipărit *Cântece și flori*,

originale și culegeri, la tipografia lui Kaden în 1927. Ele sunt „dedicate cu pretenie / prietenului meu Petru Petrica”. Așadar o solidaritate de generație, Petru Petrica, cum arătăm mai jos, fiind și el un virtual condeier. În „O lămurire pentru cetitor”, semnată „Autorul”, Târbățiu vorbește de „mărgăritare scumpe ale poporului” și de „cântecele de oraș”, „atât de departe de suflul poporului”. Cu prefața lui A. Cosma, Târbățiu scoate la 1938, în Oravița volumul *Sclavii pământului*.²⁵

Petru Petrica (4 octombrie 1902–10 octombrie 1982, Cârnecea), urmează studii primare la Școala Confesională Ortodoxă, s-a afirmat ca redactor la „Cuvântul Satelor”, a debutat cu proză în „Progresul”, 2 iulie 1924. În volum a semnat *Păcate, piesă teatrală de moravuri bănățene în trei acte pentru teatrul sătesc* (Cârnecea, Editura Autorului, 1941) și *Amurguri de vară, povestiri, cuvânt înainte de Al. Jebeleanu* (Timișoara, Editura Facla, 1976).²⁶

În „Cuvântul satelor”, *Ioan Ciucurel* (15 ianuarie 1897 Șoșdea–22 octombrie 1955, Șoșdea), delegat de Rittberg la Alba Iulia, publică romanul său „*Transformare*” în foileton, între 1930–1931, cartea apărând la Tipografia „Rapid”, în 1931, în Timișoara. A mai dat volumul de povești *Comoara de sub nuc*.²⁷

Ilie Crăciunel (18 iulie 1883, Răcășdia–28 octombrie 1940, Vrani), elevul lui Emilian Novacoviciu la școala primară din satul natal, întemeia cu N. Vucu-Secășanu, la 19 octombrie 1919, ziarul „Țăranul” (cinci numere), în 1932 lua ființă, la o idee a sa, „Sfatul Țăranilor Liberi”, din 3 decembrie 1933 e director, cu pseudonimul Ion Țăpligă, la „Voința Banatului”. Camil Petrescu vorbea entuziast de o triadă istoric-simbolică a interbelicului nostru, Brătianu-Imbroane-Crăciunel.²⁸

Ion Frumosu (26 ianuarie 1920–8 noiembrie 1986 Ciuchici), absolvă studii primare în Ciuchici, lucrează contabil la zootehnia satului și are un debut interesant, cu poezie, în „Fruncea”, (nr. 6 din 25 martie 1939), fiind mai târziu premiat în 1945 de „Cercul Bănățenilor” din București. Volumele *Oameni dintre apele doinelor* (Timișoara, Editura Facla, 1972), *Pământ, oameni și flori* (Reșița, 1974), *Întoarcere spre începuturi* (Timișoara, Editura Facla, 1980), *Ciuchici, monografie*, 1978.²⁹

Subdialectul local e la interferare cu acelea germane³⁰ ori italiene, pentru că în Italia, la finele veacului XIX, când în Caraș se stabileau comunitățile venite din peninsulă, Clemens Brentano vrea cu insistență, în tonul unui curent al epocii, „o întoarcere la dialect.”³¹ Realitatea era subliniată și mai târziu, după 1918: „Dialectul vienez e asemănător celui al șvabilor bănățeni.”³² Dar mai importante sunt succesele. Dacă limba unitară trebuie să fie „un puternic magnet”,³³ ziarele, foile, au menirea „să slujască de mijlocitoare între deosebitele dialecturi.”³⁴ Preocupări sporadice de dialectologie avem și la George Barițiu și la Simion Bărnuțiu. Dialectul (subdialectul), graiul, nu e dezavuat, când e vorba, ca în cazul bănățean, de literatura dialectală: „Numai să păzești o limbă cât se poate de netedă și regulată în etimologie și în ortografie.”³⁵ I. H. Rădulescu e și mai categoric: „Noi, muntenii, moldovenii și ungurenii avem și aceeași limbă și același dialect.”³⁶ Pentru un Seulescu, „graiul este nota esențială ce caracterizează pe nații.”³⁷ Hasdeu, prietenul cărășenilor, orăvișenilor, îndemna „să studiem arcaismele și provincialismele” iar bănățeanul I. Roșiu cere „beletristică jovială, fără trivial” și consideră indispensabilă o „literatură populară”. Literatura dialectală găsește un teren prielnic în Banatul românesc de secol XIX, unde se pune acut problema salvării fondului de arhaicitate în fața presiunilor lingvistice alogene. Înaintemergător e, desigur, Victor Vlad Delamarina, despre care Titu Maiorescu scrie că „(...) introduce un element nou în mișcarea noastră literară: poezia dialectală.” Maiorescu sublinia: „Românii de dincolo primesc impulsunea dată de noi și continuă ei înșiși mișcarea. Poezia li se trezește „din somnul cel de moarte”, în care o adânciseră cenușa etimologismului de la Blaj și pătura groasă a germanismelor, amândouă dușmane limbei populare.”³⁸ Al doilea studiu

consistent în legătură cu „literatura în grai”, după cel semnat la finele veacului XIX de Titu Maiorescu, aparține lui Athanasie Marian Marienescu (1830–1914), *Dialectul român bănățian. Studiu pe baza poeziilor dialectale ale lui Victor Vlad Delamarina* (Lugoj, 1902). În interbelic, până la celebra analiză realizată în 1943 de Gabriel Țepelea, preocupări a avut și Onisifor Ghibu în *Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte* (București, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tomul III, memoriul I, 1934).

În 1904, marele lingvist *Iosif Popovici* (1876–1928) tipărea la Sibiu conferința *Dialectele române*, în 1928, „Slavia” (p. 15–24) îi publica *Einigen Bemerkungen uber die Serbo-rumanischen Lehrwörter, Un număr de 74 elemente sârbo-croate în graiul românilor din Banat*.³⁹ În 1943, *Emil Petrovici* publica o culegere de texte dialectale din satele bănățene Pecenișca, Glimboca, Ghilad, Vălcani, Chizătău, Feneș și Secășeni, din zona Oravița.⁴⁰ Scrisul țărănesc, de altfel cult și nu rural, a dat scriitori veritabili. Se prelungea, parcă, peste veacuri, obiceiul din Grecia antică, atunci când se organiza un concurs literar între țărani, „agon” (vezi idila lui Teocrit, *Muncitorii sau secerătorii*). În scris, zice și Călinescu, țărani preferă idealizarea.⁴¹ După 1910, în părțile Oraviței, un dialectal, țăranul *Iancu Mitrofan* din Mercina scrie în epocă „poezii populare și glume”. *Ioan Curea* debuta cu *Mince și prostie, în „Semenicul”*. La pragul anilor '40 din veacul care a trecut, Valea Cărașului are deja o nouă generație de scriitori țărani și de poeți dialectali, mulți continuându-și activitatea și după 1950 precum *Ion Balica, Ion Boțoc, Miu Epure-Buna, Gheorghe Bălan, Gheorghe G. Luca, V. Enuică, I. Chirilă, I. Butan*.

Note:

1. I. I. DATCU, S. C. STROESCU, *Dicționarul folcloriștilor*, București, Editura Enciclopedică Română, 1979, p. 81–82
2. AL. BISTRIȚIANU, *Vasile Alecsandri și bănățenii*, București, Editura Cercul Bănățenilor, 1946, p. 8 sq; GH. JURMA, *Presa și viața literară în Caraș-Severin*, p. 92–98; *Ovațiunea făcută d-lui Alecsandri la Mehadia*, în „Familia”, 22 iulie/ 3 august 1884, p. 364
3. *Novăceștii*, ediție îngrijită de E. Blăjan, București, Editura Minerva, 1970; *Poezii populare de Transilvania*, îngrijită de E. Blăjan, prefață de Ov. Bârlea, București, Minerva, 1971; *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, I, 1800–1891*; OV. BÂRLEA, *Istoria folcloristicii românești*; V. ENE, *Folcloriști români*, Timișoara, Editura Facla, 1977; R. VULCĂNESCU, *Dicționar de etnologie*, București, Editura Albatros, 1979; T. CHIȘ, *Athanasie Marian Marienescu*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 163–165
4. M. M. DELEANU, *Academicianul Simeon Manguica (1831–1890)*, p. 42
5. *Ibidem*, p. 66
6. OV. BÂRLEA, *Istoria folcloristicii românești*; I. TALOȘ, *Activitatea folcloristică și etnografică a lui Simeon Manguica*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1961–1964, Cluj, Editura Academiei, 1966
7. OV. BÂRLEA,, R. FLORA, *Folclor literar bănățean*, Panciova, Editura Libertatea, 1975; I. DATCU, S. C. STROESCU, *op. cit.*, p. 309–310; L. JUCU-ATANASIU, *Din activitatea folcloristică a lui Emilian Novacovicu*, în „Folclor Literar”, I, Timișoara, 1967; B. LĂZĂREANU, *Umorul popular în culegerea unui bănățean*, în „Adevărul Literar și Artistic”, XV, seria a III-a, nr. 913, 5 iunie 1938, p. 7; I. D. SURULESCU, *Folcloristul Emilian Novacovicu, 1862–1936*, în „Almăjul”, III, nr. 4, noiembrie-decembrie 1997, p. 6; R. NOVACOVICIU, *Preotul-profesor Emilian Novacovicu (1897–1929)*, p. 9; *Biblioteca Academiei Române*, Manuscrisul nr. 132, din 30 iunie 1924; N. DANCIU-PETNICEANU, *Emilian Novacovicu*, în P. CIOBANU (coordonator), *Oameni ai acestor meleaguri, I*, Reșița, Editura Modus P. H., 1998, p. 83–87
8. M. DRAGOMIRESCU, *Gheorghe Alexici, „Texte (...)”*, în „Convorbiri Literare”, XXXIII, nr. 10, 15 octombrie 1899, p. 961–963; I. DATCU, S. C. STROESCU, *op. cit.*, p. 45–46
9. G. ALEXICI, *Pagini din trecut. Din trecutul poeziei noastre populare*, în „Luceafărul”, II, nr. 22, 15 noiembrie 1903, p. 366–371; *Idem, Material de limbă din „Codicele de Petrova”*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, XIII, partea I-II, 1912, p. 278–293; III, 1913, toate trei în ediția I. Mușlea, apărută la București în Editura Academiei (1966, 240 p.)
10. FARKAS JENŐ, *Literatura română în enciclopediile de literatură universală din Ungaria*, în „Adevărul Literar-Artistic”, VI, nr. 392, 2 noiembrie 1997, p. 8–9; G. ALEXICI, *Geschichte der rumänischen Literature*, Leipzig,

- 1906; Idem, *Geschichte der rumänischen Literatur*, în „Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte”, XVII, ¾, Berlin, 1908
11. *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, I, 1800–1891*; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*; D. IZVERNICEANU, *Pagini din istoria Banatului și scriitorii bănățeni*, în „Analele Olteniei”, IV, nr. 17, ianuarie-februarie 1925; T. CHIȘ, *Sofronie Marcu Liuba*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 152–153
  12. *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, I, 1800–1891*; GH. VRABIE, *Folclorul, obiect, principii, metodă, categorii*, București, Editura Academiei, 1970; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*
  13. G. COȘBUC, *Elementele literaturii populare*, ediție de I. Filipciuc, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 225; K. KESE, *Istoricul catedrei de filologie română din Budapesta*, în „Tribuna”, nr. 17 (2154), 27 aprilie–3 mai 1995, p. 1 și p. 5
  14. *Vezi Cântarea sau tânguirea lui Napoleon Buna Parte*, în „Luceafărul”, nr. 3–5, 1939; republicată, cu un amplu comentariu, în „Paralela 45”, nr. 2812, 11 mai 1999, p. 3
  15. N. BOCȘAN, M. DUMA, P. BONA, *Franța și Banatul, 1789–1815*, Reșița, Editura Banatica, 1994, *passim*
  16. T. TOPLICEANU, *Viața și opera lui Ion Popovici-Bănățeanu, 1869–1893*, Caransebeș, 1930, *passim*
  17. I. DATCU, S. C. STROESCU, *op. cit.*, p. 143; P. CIOBANU, *Avram Corcea, un fiu distins al Coșteiului din Banatul Sârbesc*, în volumul în P. CIOBANU (coordonator), *Oameni ai acestor meleaguri*, I, Reșița, Editura Modus P. H., 1998, p. 28–39; I. BĂLAN, *Un folclorist bănățean: Avram Corcea*, în „Radovi simpozijuma o jugoslovensko-ruminakom uzajamkostima u odlasti narodnic ruzizonosti”, Pancevo, Editura Libertatea, 1974, p. 103–113; O. BĂRLEA, *Istoria folcloristicii românești*, p. 306–307; *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, I, 1800–1891*;
  18. N. IORGA, *O luptă literară, I*, Vălenii de Munte, Tipografia Neamul românesc, 1914, p. 254; S. C. STROESCU, *Iosif Popovici*, în volumul I. DATCU, S. C. STROESCU, *op. cit.*, p. 361–362; I. D. SUCIU, *Profesorul Nicolae Lighezan*, în „Semenicul”, nr. 2, februarie 1996, p. 32–33; I. MUNTEANU, *Amintiri orăvițene*, în „Teiul”, I, nr. 4–5, 15–22 iunie 1998, p. 2; SCHNELLER, *Märchen und Sagen aus Walschtirol, Ein Beitrag zur deutschen Sagenkunde*, Innsbruck, 1867, p. 16–32
  19. N. DOUCA, *Damian Izverniceanu (1883–1935)*, în „Foaia Oraviței”, I, nr. 9, aprilie 1990, p. 1–2; D. SMĂNTĂNESCU, *Mișcarea sămănătoristă*, prefață de N. Iorga, 1933, *passim*
  20. D. BOTAR, *Semnificația Banatului. Dicționar*; I. CRIȘAN, *Lucian Costin, folclorist*, în „Folclor Literar”, II, 1968; GH. STERPU, *Lucian Costin*, în „Studii de limbă, Literatură și Folclor”, II, (1971), care l-a copiat și pe Marienescu; I. DATCU, S. C. STROESCU, *op. cit.*, p. 145–146
  21. V. VĂRĂDEAN, *Cântecul la el acasă. Contribuție la istoricul muzicii românești din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985, p. 21
  22. ADA D. CRUCEANU, *Cărțile condeierilor țărani*, în „Reflex”, 1 iunie 1986, p. 1; I. BOTA, *Literatura condeierilor cărășeni în „Junimea” prozatorului D. Izverniceanu*, în „Confluente”, supliment, 6 octombrie 2000, p. 4
  23. MARIN BUCUR, opinie consemnată în „Reflex”, 1 iunie 1986, p. 1
  24. G. ȚEPELEA, *Studii de istorie și limbă literară*, București, Editura Minerva, 1970; Idem, *Alți scriitori dialectali bănățeni*, în „Orizont”, XIX, nr. 4, aprilie 1968, A. COSMA, *Condeieri țărani din Banat*, în „Orizont”, XXXII, nr. 12, 1971, P. PETRICA, *Gazetele țărănești din Banat*, în „Orizont”, XXIV, nr. 10 (263), 8 martie 1973; T. CHIȘ, *Nicolae Vucu Secășanu*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 285–286; M. ILOVICI, *Tineretea lui Camil Petrescu (1894–1921)*, București, Editura Minerva, 1971; GH. JURMA, *Presa și viața literară în Caraș-Severin*; I. STĂNILĂ, *Un fenomen bănățean: țărani scriitori, țărani gazetari, țărani compozitori*, Reșița, Editura Timpul, 1994
  25. GH. JURMA, *Presa și viața literară în Caraș-Severin*; I. STĂNILĂ, *Un fenomen bănățean: țărani scriitori, țărani gazetari, țărani compozitori*; T. JURJICA, *Un poet țăran: Paul Târbățiu*, în „Flamura”, 20 iulie 1968; I. CRIȘAN, *Poezia lui Paul Târbățiu*, în „Caraș-Severinul Cultural-Artistic”, nr. 2, decembrie 1972; T. CHIȘ, *Paul Târbățiu*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 265–266
  26. G. ȚEPELEA, *Plugarii condeieri din Banat* antologie literară și publicistică, selecție și studiu introductiv de G. Țepelea, București, Editura „Cercul Bănățenilor”, 1943; P. VINTILĂ, *101 picături de cerneală*, București, Editura Cartea Românească, 1975, GH. JURMA, *Mic dicționar al personalităților culturale din Caraș-Severin*; I. CRIȘAN, *Petru Petrica – un dramaturg țăran*, în „Flamura”, XVII, nr. 1839, 11 octombrie 1970, T. JURJICA, „Amurguri de vară”, de P. Petrica, în „Semenicul”, nr. 3, 1976, I. PETRICA, *Destăinuirile unui condeier plugar*, în „Semenicul”, nr. 10, februarie 1980
  27. G. ȚEPELEA, *Întâlniri cu scriitorii țărani*, în volumul G. ȚEPELEA, *Amintiri și evocări*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994; I. BOTA, *O carte monument*, în „Banatul”, I, nr. 9, octombrie-noiembrie 1994, p. 3; *Plugarii condeieri din Banat*; I. STĂNILĂ, *Un fenomen bănățean: țărani scriitori, țărani gazetari, țărani compozitori*; GH. JURMA, *Presa și viața literară în Caraș-Severin*; D. BOTAR, *Semnificația Banatului. Dicționar*; I. CRIȘAN, *Un romancier, Ioan Ciucurel*, în „Caraș-Severinul Cultural-Artistic”, nr. 2, decembrie

- 1972; T. CHIȘ, *Ioan Ciucurel*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 60–61; I. MUNTEANU, V. M. ZABERCA, M. SÂRBU, *Banatul și Marea Unire, 1918*, p. 187–188
28. A. COSMA junior, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara, Editura „Unirea Română”, 1932; GH. JURMA, *Presa și viața literară din Caraș-Severin; În amintirea scriitorului țăran Ilie Crăciunel*, în „Cuvântul Satelor”, XV, nr. 1, ianuarie 1941; G. și N. RĂDUICĂ, *Dicționar bibliografic. Calendare și almanahuri românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981; A. COSMA, *Publicistul plugar Ilie Crăciunel*, în „Orizont”, XXIII, nr. 14, 3 august 1972; I. STĂNILĂ, *Un fenomen bănățean*; T. CHIȘ, *Ilie Crăciunel*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 67–68
29. *Plugarii condeieri din Banat; 10 poeți țărani*, antologie alcătuită și îngrijită de Ioan Meițoiu, 1973; *Stare de dor, poeți și pictori țărani*, ediție alcătuită și îngrijită de Ioan Meițoiu, București, Editura Sport-Turism, 1983; GH. JURMA, *Mic dicționar al personalităților culturale din Caraș-Severin*; D. BOTAR, *Semnificația Banatului. Dicționar*; T. CHIȘ, *Pe urmele lui Ion Frumosu*, Reșița, Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici”, 1996; A. COSMA, *Condeieri țărani*, în „Orizont”, XXII, nr. 12, decembrie 1971; G. NISTOR, *Literatura naivă*, în „Transilvania”, II, nr. 6, 1973; P. M. ARDELEAN, *Întoarcerea spre începuturi*, în „Familia”, XVI, nr. 12, decembrie 1980; GH. JURMA, *Lumina brazdei*, în „Orizont”, XXXVII, nr. 48, 28 noiembrie 1986; T. JURJICA, *Vocea scriitorului*, în *Ibidem*; V. BITTE, *Ion Frumosu*, în volumul V. BITTE, T. CHIȘ, N. SÂRBU, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, p. 104–105
30. R. HOLLINGER, *Die deutsche Umgangssprache von Alttemesvar*, în „Omăgiu lui Iorgu Iordan”, 1958; *Idem, Fenomene specifice ale limbii populare germane din Timișoara*, în „Analele Universității Timișoara”, nr. 7, 1969; născut 3 august 1910, în Timișoara; V. V. MUNTEANU, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990, p. 195
31. ȘT. BINDER, *Kind, Knabe, mädchen in den nordlichen Dialekten des dakoromanischen Sprachgebietes. Ein Beitrag zur Onomasiologie*, dissertation, Berlin, 1932, opinie reluată în anii noștri de W. Bahner; BIONDELLI, *Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. 39–45
32. F. BARBU, *Cariere și personalitatea artistică a tenorului Grozăvescu*, în „Banatul”, II, nr. 2, 1927, p. 13
33. G. BARIȚIU, *Românii și maghiarismul*, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, V, nr. 9, 1842, p. 69
34. /BARIȚIU/, *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii*, în „Foaia literară”, I, nr. 1, 1838, p. 2
35. *Ibidem*.
36. ELIADE RĂDULESCU, *Corespondență asupra limbii române*, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, II, nr. 19, 1839, p. 149
37. S., *Observații gramaticești. Asupra limbei românești*, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, II, nr. 37, 1839, p. 289
38. T. MAIORESCU, *În memoria poetului dialectal Victor Vlad (Delamarina)*, p. 157–158, p. 162; N. SÂRBU, *Victor Vlad Delamarina sau dilemele poeziei dialectale*, în „Semenicul”, nr. 2, februarie 1996, p. 31
39. A. E. PETEANU, *Din galeria marilor dispăruți ai Banatului, III. Prof. dr. Iosif Popovici*, Lugoj, 1935, 51 p.; M. BUCUR, *Istoriografia literară românească, de la origini până la G. Călinescu*, București, Editura Minerva, 1973, p. 120
40. EM. PETROVICI, *Texte dialectale*, Leipzig-Sibiu, 1943, p. 1–3, Pecenișca; p. 16–21, Glimboca; p. 22–28, Secășeni; p. 29–32, Ghilad; p. 33–36, Vâlcani; p. 44–47, Chisătău; p. 64–67, Feneș
41. G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române. Compendiu*, ediție de A. Rusu, București, Editura Minerva, 1983, p. 177; T. SAVESCU, *Școala și dialectele*, în „Educatorul”, nr. 6, 1909